

UDK 930.23 (497.5) "1093/1097"
 949.75 "1093/1097"
 929 Petar, hrv. kralj "1093/1097"
 Pregledni rad
 Primljeno: 17. 12. 1998.

Kritički pregled historiografije o kralju Petru na kraju XI. stoljeća

Mladen Švab

Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, Republika Hrvatska

Autor u ovom kritičkom pregledu historiografije o kralju Petru (1093.-97.) obuhvaća prilo-ge od 1864. do kraja 1997., točnije do 20. studenog 1997., tj. do dana održavanja znanstvenog skupa *Hrvatsko kraljevstvo 1097-1102*. Ocijenjeni su relevantni rezultati ne samo hrvatske, nego i mađarske historiografije.

Kad sam u rano ljeto 1997. prihvatio prijedlog Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu da u drugoj polovici studenog - točnije 20. studenog 1997. - sudjelujem na znanstvenom skupu *Hrvatsko kraljevstvo 1097.-1102*, historiografskom temom o kralju Petru s kraja XI. st., došlo je do manjeg nesporazuma koji je rezultirao nesuglasjem naslova izlaganja koje sam na tom skupu održao i naslova koji je unesen u program skupa. Naslov koji se nalazi u programu skupa *Petar Svačić u hrvatskoj historiografiji* rezultat je telefonskog prijedloga i razgovora s predstavnikom organizatora skupa, te je takav, nedovoljno precizan, uvršten u program skupa. Već iz samog pravo- g naslova izlaganja na skupu, koji je istovjetan naslovu ovog priloga, uočljivo je da se u pri- logu zastupa radna teza da kralj Petar iz dalmatinskog kraljevstva sa sjedištem u Kninu,¹ za kojega se uobičajeno, i, držim, opravdano, pretpostavlja da je vladao 1093.-1097., nije istovje- tan banu Petru iz obitelji Snačić (Svačić), a koji je spomenut u nedovoljno pouzdanom *Pripisu Supetarском kartularu*.²

¹ Jedino vrelo koje daje najviše podataka o kralju Petru je Simon de Kéza u djelu *Gesta Hungarorum*. Prema dosa- da najboljem kritičkom izdanju u *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gesta- rum*, I, Budapestini 1937, ur. Emericus Szentpétery, a Kézu je priredio Alexander Domanovszky, datira se izme- đu 1282.-1285., 182: "Iste quoque in regnum Dalmatiae misso exercitu occidi fecit regem Petrum, qui Hunga- ris in montibus, qui Gozd dicitur (dicuntur), occurrens est devictus in montibus memoratis et occisus. Unde iidem montes usque hodie in Hungarico Patur Gozdia nominatur. Sedes enim fuit regis et solium in Tenen erat civitate." N. Klaić u djelu *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972., 86, ovako prevodi: "A on (tj. Koloman o kojem je riječ u prethodnom tekstu, M. Š.) poslao je vojsku u kraljevstvo Dalmaciju i dao ubiti kra- lja Petra koji je, došavši pred Ugre u planinama koje se nazivaju Gozd, u spomenutim planinama pobjeđen i ubijen. Stoga se iste planine sve do danas u mađarskom zovu "Patur Gozdia" (tj. Petrov gozd). Sjedište je ovoga kralja bilo u gradu Kninu."

² Opširnije o tom vrelo vidi Držislav Švob, *Pripis Supetariskog kartulara o izboru starobrvatskog kralja i popis onodo- bnih banova*, Historijski zbornik, IX., 1956., 101-117. Taj prilog Švoba objelodanio je i za tisak priredio Jaro-

Franjo Rački bio je prvi hrvatski povjesničar koji je imao priliku vrednovati podatke koje su donijela domaća i strana vrela o Petru. Pripremajući objelodanjivanje *Documenta historiae Croatiae periodum antiquum illustrantia*, *Monumenta spectantia historiae Slavorum meridionalium*, VII., Zagrabiae, 1877., u nekoliko rasprava i studija Rački je na žalost propustio decidirano se odrediti prema najvrednijem i najopširnijem vrelu o kralju Petru, a to su *Gesta Hungarorum* Simona de Kéze. U raspravi *Opjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku povijest srednjega vijeka*, Zagreb, 1865.,¹ 96, donosi Kézin odlomčić o kralju Petru prema starijem izdanju djela Stephanus Ladi-slaus Endlicher, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849., ali daje prednost domaćem piscu Tomi Arhidakonu i njegovoj *Salonitanskoj povijesti*² kao starijem vrelu za ukupne hrvatsko-mađarske odnose na prijelazu XI. u XII. st., i u odnosu na Kézu, ali i u odnosu prema drugim vrelima koja preraduju Kézin izvještaj³ skraćujući ga ili su pak od Kéze nezavisni, kao mletački kroničar Andrija Dandolo.

Istodobno sa spomenutim Račkijevim stajalištem Šime Ljubičić⁴ ovim riječima prikazuje podrijetlo i ulogu kralja Petra te *Pripiš Supetarskog kartulara*: "Vidjeti je ipak, da napokon, kad po smrti Ladislava (15. srpnja 1095.) opet jim se poče groziti njegov nasljednik Koloman, Almov brat, barem povećim dielom združise se u to, da bude hrvatskim kraljem Petar, Slavišin brat, sidražki župan i još za bratova vladanja državni ban", te nastavlja: "Ugarska okrutnost prouzroči ove iste 1097., da se opet narod na noge dignu, sada složno, pod Petrom već oglašenim kraljem Hrvatskim, da si izvojuje staru slobodu [...] Mnogo rodoljublja, a još više neutemeljenog domišljanja bez uporišta u podacima vrela."

Već 1872. Rački je mnogo određeniji: "O radu kralja Petra nije nam ništa poznato; a nije nam izvjestan ni položaj, koji bi on bio pred tim zauzimao u hrvatskoj državi",⁵ nastavljajući "Medju tim nije možebit od više smjelo, ako spominjući ime kralja pomislimo na Slavicova brata Petra ili, što je vjerojatnije, na Slavicova sinovca Petra prizivom Slava".⁶ Ovo Račkijevo kombiniranje bez podloge u vrelima, koja je nota bene još i netočno pročitao,⁷ zavelo je na stanputicu čak i Ferdu Šišića i neke njegove sljedbenike. Vladavinu kralja Petra datira godinama 1091-1101.⁸

slav Šidak iz Švobove rukopisne ostavštine. Preostali dio rukopisne ostavštine predao je Držislavov brat gospodin prof.dr. Tvrtko Švob 1997. Hrvatskom povijesnom muzeju. Vidi Lucija Benyovska, *Držislav: Švob u povodu 90. godišnjice rođenja (1907.-1945.)*, *Informatica museologica*, 27 (1996.) 1997., 3-4., 85-88.

¹ Koristim posebno izdanje te je paginacija - inače u neprimijenjenom tekstu prema onom iz časopisa - drugačije no što je ona kada Rački ranije objelodanjuje tekst u časopisu *Književnik* 1864, 1, 35-77; 2, 199-227; 358-388; 4, 544-562; 1865., 1, 36-52; 2, 218-241; 3, 380-398.

² Kako je na znanstvenom skupu Hrvatsko kraljevstvo 1097-1102 održano posebno izlaganje u cijelosti posvećeno Tomi i Arpadovićima, Mirjane Matijević-Sokol, *Dolazak Arpadovića na hrvatsko prijestolje prema Salonitanskoj povijesti Tome Arhidakona* to ovom prigodom vrela neću raščlanjivati.

³ *Chronicon Budense, Cronicon pictum Vindobonense*, Muglen i I. Thuróc.

⁴ *Pregled hrvatske povijesti*, Rieka, 1864., 33-34.

⁵ *Dopunjski i izpravnici za stariju povijest hrvatsku*, Zagreb, 1872., 20 (Po. iz Rad JAZU XIX, 1872., 62-104).

⁶ Rački, *Dopunjski*, 20 u bilj. 2 se poziva na staro izdanje Francesca Carrare, *Archivus Capitularis de Spalato*, Spalato 1844., 67 i 68. Supetarskog kartulara tj. na *Pripiš Supetarskog kartulara*. Od 1952. imamo znatno bolje izdanje Viktor Novak - Petar Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb, 1952., gdje se nalazi i spomenuti *Pripiš*, 230-231.

⁷ Viktor Novak, *De iis qui Snaci nominatur*, *Jugoslovenski istorijski časopis* 1936, 108-127.

⁸ Rački, *Dopunjski*, 29, daje očito uslijed tiskarske pogriješke, kao godine Petrova vladanja 1091-1201, a vjerojatno je ispravno prema 21, 1091-1101 ili 1102.

Ovo datiranje Petrove vladavine zavelo je pak 110 godina kasnije i Luju Margetića.¹¹ Slijedeći nekritički Franju Račkoga, Vjekoslav Klaić¹² popularizirao je u kraćoj crtici kralja Petra kao pripadnika Svačićeva roda, datirajući njegovu vladavinu godinama 1091.-1101. U nekritičnosti Klaić zapada čak i u bjelodano protuslovlje: "Ali 1091. umre Stjepan, te *cieli hrvatski narod* (kurziv M. Š.) prizna sada Petra Svačića za svoga zakonitoga kralja. Petar prenese svoju stolicu u grad *Knin* u današnjoj Dalmaciji, da tako bliže Ugrom bude. Svom silom nastojao je da Ladislavova sinovca Alma, koji se u *nekom dielu Hrvatske* (kurziv M. Š.) ogniezdio bio, protjera."¹³ V. Klaić čak zna da je poslije Zvonimirove smrti njegov ban Petar Svačić stao na čelo neke "narodne stranke" koja, da bi Ladislava suzbila "[...] te odpor naroda hrvatskoga pod Petrom banom preprieče ga na daljem osvajanju".¹⁴

Pišući niz studija pod zajedničkim naslovom *Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vijeku*¹⁵ Rački u petom dijelu¹⁶ (od šest), sažeto izlaže svoje shvaćanje uloge kralja Petra u hrvatskoj povijesti: "A kano što nas nastali događaji obavješćuju, od svih starješina bijaše Petar, koji je dignuo stieg najviše u tom razdoru i najviše pristaša u zemlji sakupio. Jedan Petar, iz roda Svačića, bijaše pod kraljem Svinimirom ban hrvatski; te odavle može se izvoditi, da je taj isti Petar, koj je prije nekoliko godina obnašao prvu poslije kraljevske časti u kraljevini, držao se osobito pozvanim zasjesti izpražnjeni prijestol; tim više, što Svačići spadahu u red onih prvih šest rodova, iz kojih su banovi birani." Nešto dalje ponovo se vraća na Petra ovim riječima: "Istina je, poslije smrti Stjepana II, kada su plemenske težnje ustupile na površinu, borio se velmoža Petar za prijestol; pa sudeći po uspjehu iza god. 1095 većina ga imala priznati za svojega gospodara, te se napokon zemlja u oči spoljašnje pogibeli imala u osobi njegovoj izmiriti."¹⁷ Nesigurnost u neprijeporno utvrđivanje Petrova rada Rački pokazuje i dalje: "[...] pa ako je ona naša slutnja o rodu njegovu istinita [...]"¹⁸

U raspravi pisanoj još 1877. prema napomeni prije izlaska iz tiska *Documenta*, Rački ponavlja nešto izmijenjeno stajalište prema onom stajalištu iz 1864. (*Ocjena*): "Imade još jedno važno mjesto o Hrvatskoj u Kézinu djelu, koje je i Dandolo uvrstio u svoju kroniku. A to je o provali ugarske vojske za Kolomana u Hrvatsku i o umorstvu kralja Petra na Gvozdu. Dandolo je ovo mjesto pokratio tim što javlja samo provalu i umorstvo Petra, a ne spominje ni mjesta umorstva, ni imena prijestolnice kraljeve (Knin), pa niti posljedice toga vremena."¹⁹

¹¹ *Vjerodostojnost vijesti Andrija Dandola o Dalmaciji u XI. st.*, Zbornik radova Vizantološkog instituta 19, 1980., 142-143.

¹² *Petar Svačić, posljednji hrvatski kralj (1091-1101)*, Vienac, 1873., 2, 28-29.

¹³ V. Klaić, *Petar*, 28.

¹⁴ V. Klaić, *Petar*, 28.

¹⁵ Rad JAZU, 24, 1873., 80-149; 25, 1873., 180-243; 27, 1874., 77-130; 28, 1874., 147-182; 30, 1875., 75-138; 31, 1875., 196-239.

¹⁶ Rački, *Borba*, Rad JAZU, 30, 1875., 103-104.

¹⁷ Rački, *Borba*, Rad JAZU, 30, 1875., 132.

¹⁸ Rački, *Borba*, Rad JAZU, 30, 1875., 134.

¹⁹ *Scriptores rerum Croatiaearum post XII. stoljećem*, Zagreb, 1880., 60. (Po. iz Rad JAZU 51, 1880., 190-207). Suvremena historiografija, točnije jedan njen smjer (W. Lenel), kojega slijede, svaki iz svojih razloga, Nada Klaić u *Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971., i Luj Margetić u raspravi *Vijesti Andrije Dandola o Dalmaciji u XII stoljeću i njegovi izvori*, Historijski zbornik, XXV, 1982., 209-258, odnose se vrlo kritično, moguće i prenaglašeno, prema vrijednosti, za nas, Dandolovih vijesti - čini se da se ne uklapaju u njihovu koncepciju hrvatske povijesti (N. Klaić i L. Margetić) - a držim da se može prihvatiti za sada bez detaljnijeg raščlanjivanja Margetićevo stajalište o zavisnosti Dandolovih vijesti o Petru od Paulina, a ne Kéze.

Kad je poslije svestranih, temeljitih i dugotrajnih priprema Rački objelodanio svoja *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia*, MSHSM, VII., Zagrabiae, 1877., donosi Kézini odlomak o kralju Petru prema već navedenom Endlicherovom izdanju te uspoređo i Dandoloovu vijest (481), a prema bilješci 53 (485)²⁰ kralja Petra poistovjećuje s banom Petrom iz Zvonimirova vremena. Svojevrsnu nesigurnost o pitanju Petrova roda i ranijeg položaja Rački pokazuje i kasnije u raspravi sa Stejanom Schluser von Muggenburgom.²¹ Dakle, u rasponu od četvrt stoljeća Rački mijenja svoja shvaćanja o uložu i podrijetlu kralja Petra, mimoilazeći 1864. Kézinu vijest o Petru i dajući prednost Tomi Arhidakonu do 1872., kada mu je do 1889. kralj Petar nepoznatoga roda i nepoznatoga prefkraljevskoga položaja, a u međuvremenu iznosi razne stupnjeve vjerojatnosti da je kralj Petar iz roda Svačića te ban u vrijeme kralja Zvonimira. Petrovo vladanje Rački datira desetljećem 1091.-1101./2.

U prvom svesku sinteze hrvatske povijesti Tadija Smičiklas²² povezuje kralja Petra s dolaskom križara, dakle s godinom 1096., te ga prikazuje kao protivnika onog dijela Hrvata koji bi navodno sklopio tzv. Pactu 1102. s Madarima i kraljem Kolomanom. Smičiklas ne ulazi detaljnije u njegovo vladanje ili kronologiju, drži da je "jedan od glavnih banova hrvatskih Petar Svačić [...]"²³

U povodu milenijske proslave Madari su objelodanili opsežnu i luksuzno opremljenu četvero-tomnu nacionalnu povijest. U njezinom prvom svesku²⁴ autori stavljaju pogibiju kralja Petra u kontekst njegova sukoba s vojnom pratnjom koja se uputila po Kolomanovu zaručnicu princezu Buzilu, kći normanskog vojvode Rogerija 1097. Tom bi prilikom u sukobu poginuo i kralj Petar.

Vjekoslav Klaić uvrstio je u *Povijest Hrvata*, I., Zagreb, 1899., poglavlje Petar Svačić, *Posljednji kralj hrvatske krvi 1091.-1102.*, 120-127. Kako je iz samog naslova razvidno, Klaić datira vladanje kralja Petra desetljećem između 1091. i 1102. te ga svrstava u rod Svačića.²⁵ Ovu zastarjelu koncepciju Klaić dosljedno zastupa od 1873., razrađujući samo još tada postavljeno stajalište, ne udubivši se u kritički pretres relevantnih vrela, i poklanjajući potpunu vjeru u navodno sklopljen ugovor dvanaestero hrvatskih plemena s ugarskim kraljem Kolomanom – od kojih bi jedno bilo i pleme Svačića, predstavljeno knezom Jurinom – a uopće se ne pokušava zapitati kako je moguće da kralj Petar iz plemena Svačića na kraljevskoj stolici ne uživa potporu svojih

²⁰ Rački, *Documenta*, "qui idem fuisse videtur, qui sub Suinimiro banus fuisse dicitur".

²¹ "Je da li je kralj Petar bio od roda Svačića, nije bitno u našem pitanju, pa si ni na to niti ne stavlja toliko važnost. Ali nemoguće nije, pače je vjerojatno; jer po starom rukopisu XII. vieka Petar Svačić bijaše banom pod kraljem D. Svinimirovom; obnašao je dakle malo prije najvišu poslije kraljevske časti; mogao je dakle vjerojatno, da se je on po izumruću dinastije popeo na prijestol." *Zanovestanje Seb. v. M.a*, Obzor, 1889., br. 3 od 4.L., (2).

²² *Povijest Hrvatska*, I, Zagreb, 1882., 263-265.

²³ Smičiklas, *Povijest*, I, 263.

²⁴ József Szalay - Lajos Baroti, *Magyar nemzet történet*, I, Budapest (1896.) 193 "1097-ben, röviddel utóbb, hogy Péter királyt legyozte, Kalman küldött Roger grófhoz, Calabria és Szizilia urához, följajántván szövetségét s leányának, Buzillának kezét megkérvén". Ova prigodna sinteza mađarske povijesti nema bilješke, već se donose samo važnija vrela u izvorniku.

²⁵ Prigodom objavljivanja Klaićeve *Povijesti Hrvata*, I, Zagreb, 1972., i u više izdanja pretisaka kasnije, njezin priređivač dr. Trpimir Macan je pod Klaićevim tekstom u bilješci 3, str. 147, u uglatoj zagradi napisao: "Kralj Petar (1093-1097) nepoznata je roda i podrijetla." Na kraju spomenutog Klaićevog poglavlja o kralju Petru, u opširnoj bilješci, str. 152, ponovio je to shvaćanje, upozorivši da je Klaićevo stajalište, sažeto rečeno, zastarjelo te u historiografiji prevladano.

suplemenika. No razlozi zbog kojih Petar nema nikakvu ulogu u 1102. jest to što je on tada već pet godina mrtav. Drugi razlozi koji smještaju ugovor dvanaestero hrvatskih plemena ne na početak XII. st. nego gotovo dva stoljeća kasnije, nemaju veze s kraljem Petrom te ovdje neće biti razmatrani. U studiji o hrvatskim banovima V. Klaić je mnogo suzdržaniji.²⁶ U studiji o Salonitanskoj povijesti Tome Arhidakona Izidor Kršnjavi²⁷ netočno interpretira odnos Kézinih vijesti o kralju Petru prema Muglenu te dolazi do potpuno neodrživog i promašenog zaključka "[...] ne samo, da je Petar nevjerojatan kralj, već da je upravo nemoguća povjesna konstrukcija [...]"²⁸ Već iduće godine Dane Gruber, u sklopu svojih skupljenih kraćih studija,²⁹ uključuje se u raspravu s Kršnjavijem, odbacujući njegova domišljanja o međudonosu ugarskih izvora, utvrđujući ispravno – to zastupa recentna i mađarska i hrvatska historiografija – "[...] da vijesti Kézine (o prvim godinama Kolomanova vladanja) nisu proširenje suvremenih vijesti Muglenovih, nego su ove vijesti Kolomanova suvremenika, dok bi Muglenove vijesti bile vijesti kasnijeg izvora [...]"³⁰ Gruber opširnije raspravlja s Kršnjavijem o kralju Petru i zaključuje "[...] da je kralj Petar historična ličnost, jer ga spominje suvremeni izvor, iz kojega je crpao kroničar Kéza, samo se ne može za stalno i sigurno reći, da je bio od roda Svačića, nego jedino to, da je jako vjerojatno, da je bio iz toga roda".³¹ Istovjetno stajalište zastupa Gruber i dvije godine kasnije.³² U zaokruženoj crtici o kralju Petru, temeljem usputne napomene Ferde Šišića,³³ datira vojnu kralja Petra i njegovu pogibiju "[...] negdje god. 1096. (ili svakako prije svibnja g. 1097.)"³⁴ Iako svoj prilog o kralju Petru naslovljuje *Petar II. Svačić*, pa bi prema naslovu trebalo zaključiti da se Gruber ne koleba u pitanju Petrove pripadnosti Svačićima, rješava to pitanje ovako: "[...] možemo velikom vjerojatnošću reći, da je Petar II. rodom Svačić, premda to apodiktički ne možemo ustvrditi".³⁵ Godine 1904. mladi hrvatski povjesničar Janko Koharić, ne ulazeći u problematiku ni kralja Petra ni dolaska Arpadovića na hrvatsko prijestolje, daje popularan prikaz kralja Petra, za kojega drži da pripada uglednim Svačićima.³⁶

²⁶ *Hrvatski bani za narodne dinastije*, Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, 1899., 2, 66-67; "U jednoj bilješci iz 12.-14. stoljeća kaže se doduše 'Tempore Svinimiri fuit Petrus Suacig banus no taj se Petrus Suacig banus ne spominje ni u jednom spomeniku onog doba' te nastavlja 'Ni u jednom vjere dostojnom spomeniku Zvonimirova vladanja nema spomena ni jednom banu u Hrvatskoj, a bilo bi zato dosta zgodno, da bi zaključio 'Izložio sam sve što se može znati i nagadjati o hrvatskim banovima u drugoj polovici XI. stoljeća. Dokumentovana su tri bana: Goyzo (1059.-1069.), Svinimir Zvonimir (1070.-1073.) i Petar (1074.). Možda je taj potonji postao banom i posle kralja Zvonimira (Petrus Suacig = Petar od plemena Svačić) [...]' 69.

²⁷ *Prilozi historiji salonitani Tome arhidakona Spšjetakoga*, Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, 1900., 129-169, za Petra napose odsječak IV. *Mađarski izvori prema poglavljju XVII. historije salonitane*, 157-165.

²⁸ Kršnjavi, *Prilozi*, 165.

²⁹ *Iz starije hrvatske povijesti*, Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, 1901., 96-103.

³⁰ Gruber, *Iz starije*, 99.

³¹ Gruber, *Iz starije*, 103.

³² *Petar II. Svačić*, Vienac, 1903., 48-52.

³³ *Utmerni vladavica hrvatskih i ugarsko-hrvatskih od najstarijih vremena do Bele IV.*, Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva, 1903., 45.

³⁴ Gruber, *Petar II. Svačić*, 51.

³⁵ Gruber, *Petar II. Svačić*, 51.

³⁶ *Kralj Petar Svačić*, Svačić (kalendar) 1904., 1-2.

Osim već spomenute Šišićeve napomene iz 1903., koja je bila podloga Gruberova datiranja Petrove pogibije, Šišić na istom mjestu u bilješci najavljuje iscrpnu raspravu o događajima "poslije izumruća hrv. narodne dinastije". No, prije njezina objelodanjanja, Šišić u udžbeniku *Povijest Hrvatska za više razrede srednjih škola*, Zagreb, 1905., prema Viktoru Novaku, označuje kralja Petra kao II., a u bilješci dodaje "da je bio od roda Svačićeva, ne da se ničim sigurno dokazati".³⁷

Za očekivati je bilo da Šišić u raspravi *Dalmacija i ugarsko-hrvatski kralj Koloman*³⁸ više pažnje prida kralju Petru. No i ovdje je to Šišić izbjegao. Zadovoljio se ovim riječima: "Na proljeće 1097. došlo je do odlučnoga boja između hrvatskog kralja Petra II. i Ladislavova nasljednika Kolomana, koji svrši porazom i smrću prvoga." U bilješci ponovno najavljuje o kralju Petru: "O tom ću potonje raspraviti u posebnoj radnji."

Jasno je da je tu zamišljenu i dugo najavljivanu raspravu uklopio u svoj *Priručnik*. U njemu je Petru posvećeno cjelokupno 24. poglavlje, naslovljeno "Ugarski kralj Koloman i hrvatski kralj Petar", 370-397 + vrela 398-408.³⁹ Uz izvrsno poznavanje hrvatske i, napose, mađarske historiografije i poslije opširne raščlambe relevantnih vrela: Izvještaji o prolazu križara, Gaufreda Malatera i ugarskih izvora, Šišić zaključuje da "nemamo nikakova razloga gledati u *sumnjivoj* vijesti XVI. stoljeća da je "Petrus Snazig" (!) tobože ban Zvonimirov, hrvatski kralj Petar" (381). Druge pretpostavke koje je Šišić u Priručniku nabacio o Petrovu odnosu prema Slavcu - da ne zalazim u tu problematiku - držim da danas ne zavređuju raščlanjivanje jer se temelje na neodrživoj tezi o Slavcu. Napokon, Šišić ulazi u problem ubikacije Gvozda, tj. mjesta Petrove pogibije. To pitanje smatram za sada neriješenim.⁴⁰

Pitanju kralja Petra u hrvatskoj povijesti Šišić se opetovano vraća u *Geschichte der Kroaten*, Zagreb, 1917., 353, i u neznatno promijenjenoj *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925., 612. To je u biti njezin hrvatski prijevod, pa ću se na njemu i zadržati.⁴¹ U toj do danas nepremašenoj sintezi povijesti hrvatskog srednjeg vijeka prije 1102. Šišić odlučno odbacuje da

³⁷ Citat i navod preuzimam na temelju Novakove rasprave *De iis qui Snaci nominatur*, Jugoslavenski historijski časopis, 1936., 113. Točnost Novakova navoda potvrđuje i citat Stjepana Gunjače, *Ipravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, 4, Zagreb 1978., 5 i bilj. 27. Nisam imao u rukama tu Šišićevu knjigu, jer i Novak navodi da je nakon tiskanja povučena prije stavljanja u prodaju. To potvrđuje i I. Kršnjavi, *Zapisci iz kulisu hrvatske politike*, 1, Zagreb, 1986., 368. Čini se da u Zagrebu ne postoji nijedan primjerak osim, možda, u knjižnici Seminara za povijest na Filozofskom fakultetu, koja mi u vrijeme pisanja ovih redaka, zbog nadogradnje Fakulteta, nije bila pristupačna. Iznenaduje da tog Šišićevog udžbenika, bez obzira na njegovu sudbinu, nema ni u njegovoj knjižnici, koja je poslije II. svjetskog rata otkupljena te se nalazi u Državnom arhivu u Zagrebu.

³⁸ Zagreb, 1909., 28. (Po. iz *Vjesnika Hrvatskoga arheološkog društva*, N.S. X., 1908.-9., 50-106.)

³⁹ Vjerojatno je ta najavljivana rasprava o kralju Petru uvrštena u *Priručnik*, jer nije poznat neki drugi rad Ferde Šišića o njemu.

⁴⁰ Unatoč Antoljakovu trudu iz 1971. u raspravi *Peturgoz ili Putur Gozdia jedna povijesno-topografsko-toponomastička zagonetka ili ne?* Zadar, 1971., 29 str., te Gunjačinom poglavlju Gvozd u ratovima Arpadovaca u Hrvatskoj potkraj XI. stoljeća, *Ipravci i dopune*, 4., 99-204. Oba ta povijesničara, rješavajući pitanje mjesta Petrove pogibije, čine temelju griješku. Za događaj iz kraja 11. st. rabe toponime koji se prvi put spominju znatno kasnije, pa i više stoljeća, a da ne objašnjavaju vremenske hijaruse. Gunjače je bio u boljem položaju, jer je bio u posjedu materijala koji je iz objelodanijenih srednjovjekovnih vrela bio ispisan poslije zavrijetka II. svjetskog rata. Danas se to gradivo nalazi u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU u Zagrebu.

⁴¹ Usporedivši prikaz kralja Petra u njemačkoj i hrvatskoj inačici Šišićevog djela, utvrdio sam da je riječ o nepromijenjenim stajalištima, iako ih dijeli čak osam godina.

je kralj Petar iz roda Svačića, nego to drži literarnom kombinacijom F. Račkoga ovim riječima: "Ja dakle ne tvrdim izriječom da je posljednji hrvatski kralj Petar bio iz plemena Kačića, već to samo naslućujem, ali odlučno poričem, da je bio – Petar Svačić" (614). Pogibiju kralja Petra datira ranim proljećem 1097., a smješta kod Gvozda južno od donje Kupe.

Poslije 1925. u hrvatskoj historiografiji nastaje svojevršno zatišje oko pitanja kralja Petra.⁴² Iako Lovro Katić nije samostalno raščlanjivao vrela o kralju Petru, želeći izbjeći probleme oko kralja Petra zbog obilježja svog popularnog kratkog djela,⁴³ "zaboravio" je datirati njegovu vladavinu i navesti godinu bitke na Gvozdu – dakle, Petrove pogibije. Pitanje nije pojednostavnio ustvrdivši: "[...] u Hrvatskoj, koja nije Ladislava priznavala, zakralji se hrvatski plemić Petar, od roda Kačića [...]" (51). Prema Katiću, koji se temelji na Kézi, Petar stoluje u Kninu. Dalje Katić nekritički slijedi Šišića te Petra dovodi u rod sa Slavcem, a Petrovu pogibiju u bitki s Kolomanovom vojskom smješta na Gvozd, tj. Petrovu Goru.

Godine 1940. izlazi na njemačkom jeziku – zbog toga najcitatiranija od onih povjesničara, pa i hrvatskih, koji nisu dovoljno poznavali mađarski jezik – Hómanova Povijest ugarskog (mađarskog) srednjeg vijeka,⁴⁴ u kojoj se pogibija kralja Petra datira 1102. godinom.⁴⁵

Za vrijeme Banovine Hrvatske 1939-1941. prosvjetni odjel angažira plejadu gimnazijskih, visokoškolskih i sveučilišnih profesora na pisanju novih udžbenika nacionalnih predmeta, napose književnosti i povijesti. Nakon uspostave NDH u proljeće 1941. dolazi do pravog nakladničkog buma udžbenika, prividno izrađenih u NDH te objelodanjenih u ljeto 1941. Ipak je to bio rezultat duljih priprema u vrijeme Banovine. Tako je 1941. objelodanjen udžbenik za VIII. razred srednjih škola.⁴⁶ Našoj temi posvećeno je relativno malo prostora: "U teškim prilikama ipak se hrvatski velikaši prenuše te postaviše za kralja uže Hrvatske Petra (1093.-1097.), nepoznatog nam roda i plemena s glavnim sjedištem u Kninu. Kralj Petar, vjeran tradiciji i obećanju svojih predšasnika bijaše na strani pravoga pape Urbana II."⁴⁷ Slijedi opis Petrove pogibije: "[...] na proljeće 1097. navaljuje on (tj. Koloman) jakom vojskom na Hrvatsku kralja Petra. Na granici planini Gvozdu sukobiše se mađarska i hrvatska vojska; Koloman nadvlada, i tu poginuo, posljednji hrvatski kralj Petar."⁴⁸

U kronologiji hrvatske povijesti⁴⁹ Antoljak ovako rješava pitanje kralja Petra: "1093.-1097.

⁴² Problem točnog oblika imena Svačić ili Snačić rješavali su: Miho Barada, *Historicitet imena Svačić*, Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, N.S., 1936., 3-4, 137-141; Viktor Novak, *De iis qui Snaici nominatur*, Jugoslavenski istorijski časopis, 1936., 106-127, te, s lingvističkog stajališta, Milan Budimir, *II Nota linguistica*, isto, 127-134.

⁴³ *Pregled povijesti Hrvata*, Zagreb, 1938.

⁴⁴ Bálint Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters, I., Von den ältesten Zeiten bis zum Ende des XII. Jahrhunderts*, Berlin, 1940.

⁴⁵ Hóman, *Geschichte*, I., 369. To rješenje donosi Hóman već i 1928. u djelu Gyulla Szekfű i Bálint Hóman, *Magyar történet*, I, Budapest, 1928., 346-350, te u ponovljenom izdanju oba autora, Budapest, 1935.

⁴⁶ Miho Barada, Lovre Katić, Jaroslav Šidak, *Hrvatska povijest za VIII. razred srednje škole*, I, Zagreb, 1941. (dva ista izdanja)

⁴⁷ Barada, Katić, Šidak, *Hrvatska povijest*, 63.

⁴⁸ Barada, Katić, Šidak, *Hrvatska povijest*, 64. U izdanju tog udžbenika 1943. nepromijenjen tekst o kralju Petru nalazi se na str. 68-69.

⁴⁹ Stjepan Antoljak, *Pregled hrvatske povijesti*, Zagreb, 1942., 40.

kraljuje u Hrvatskoj Petar, nepoznatog roda i plemena,³⁰ sa sjedištem u Kninu. On je na strani pape Urbana II., a ogorčeni Ladislav je uz protupapu Klementa III. Viberta" te smatra da 1095. "nije isključeno" da je Almoša iz Slavonije protjerao kralj Petar. Pod godinom 1097. Antoljak pogibiju kralja Petra rješava ovim izričajem: "Navali Koloman na Hrvatsku i na planini Gvozdu dode do boja između njegove i hrvatske vojske. Hrvati bijahu poraženi, a Petar junački pogine (Petrova Gora)".

Jedino je godine 1943. Antoljak dao cjelovit pogled na povijest Hrvata.³¹ Gotovo je suvišno utvrditi da između *Pregleda* iz 1942. i *Povijesti* iz 1943. nema nesuglasja. Rješenja su istovjetna. Lovre je Katić za enciklopedički zbornik autor poglavlja XI. *Obća povijest Hrvata*.³² Sukladno s rješenjima iz svojeg *Pregleda* i ranije spomenutog udžbenika prikazuje, ali još sažetije, vladanje kralja Petra.

Kao autor odjeljka o povijesti Hrvata u povijesti naroda Jugoslavije³³ do XIIst. potpisan je Vladimir Babić, ali poznato je da je nad tim tekstom izvršen znatan redaktorski, točnije preradivački, zahvat jednog od triju njegovih redaktora, tj. Jaroslava Šidaka. Gotovo je prepričan tekst Stjepana Antoljaka iz *Pregleda*, 1942., i *Povijesti*, 1943. U svakom slučaju, prikaz kralja Petra ne donosi novine u odnosu na spomenuta Antoljakova djela.

U Šišićevom *Pregledu*³⁴ u odsječku *Hrvatski kralj Petar (1093-1097)* pretpostavlja se da je Almoša 1095. opozvao iz "prekodravске Hrvatske" Ladislava ili da je "[...] morao uzmaći pred prekogvozdanskim hrvatskim kraljem Petrom" koji je imao sjedište u Kninu. U bilješci Šišić izričekom odbacuje da je kralj Petar "[...] bio od roda ili plemena Snačićeva, dakle Petar Snačić" jer "ne samo nema nikakva dokaza, nego je to neosnovana kombinacija jednog našeg historika iz druge polovice XIX stoljeća". Dalje Šišić drži da je kralj Petar "kao posljednji hrvatski kralj" poginuo u bitki nešto južnije od donje Kupe na sjevernom podnožju Gvozda potkraj travnja ili svibnja 1097. godine.

Kad je Nada Klaić 1955. sastavljala zbirku vrela,³⁵ donosi samo prijevod na hrvatski jezik Kézine vijesti o kralju Petru bez detaljnijeg komentara, ali kralj Petar, prema njoj, "nepoznata je roda i porijekla".

Prigodom objelodanjivanja svojih šapirografiranih skripta, *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, 1965., 22, Nada Klaić, sukladno svojim stajalištima u *Izvorima*, zadovoljava se prepričavanjem Kézinih vijesti o kralju Petru. Kada N. Klaić, također kao šapirografirana skripta, obja-

³⁰ U II. dopunjenom izdanju, koje je Antoljak priredio sa skupinom suradnika, Split, 1994., dio rečenice "nepoznatog roda i plemena" zamijenjen je izričajem "poznat po tradiciji Svačić" (51). Nema sumnje da je i to bila jedna od intervencija koje nisu bile u suglasju s Antoljakovim stajalištem koje je on zastupao i u svojem djelu "Patica" ili "Concordia" od 1102. godine, Zagreb, 1980., 151. U tom djelu kralja Petra ne svrstava u Svačice. Antoljakovo nezadovoljstvo zadiranjem u neka temeljna stajališta koja je zastupao navela su ga da je u sklopu nakladničke djelatnosti Matice Hrvatske poslije 1994. odlučio sam – unatoč podmaklim godinama – prirediti novo izdanje *Pregleda*. Nije mi poznato kada će ono ugledati svjetlo dana.

³¹ Stjepan Antoljak, *Povijest Hrvata*, Zagreb, 1943., 25-26.

³² *Nada domovina*, 1, Zagreb, 1943., 168.

³³ *Historija naroda Jugoslavije*, 1, Zagreb, 1953., 216.

³⁴ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962., 144.

³⁵ *Izvori za hrvatsku povijest*, 1. (do g. 1107), Zagreb, 1955., 67-68. Prigodom objelodanjivanja *Izvora* [...] I-IV, Zagreb, 1955.-1960., Nada Klaić u jednu knjigu, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972, prikaz kralja Petra nije promijenjen.

vijuje I. poglavlje svoje *Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971.,³⁶ uz poznata stajališta o kralju Petru, dodaje mogućnost da je Dalmacija ubačena umjesto Hrvatska kao i u *Bežskoj ilustriranoj kronici* "[...] da su se oba izvora služila nekim zajedničkim predloškom u kojem je Hrvatska bila poistovjećena s Dalmacijom".³⁷ Uvrštavanjem tog poglavlja u već navedenu *Povijest Hrvata* (1971.) autorica izričaj nije mijenjala.

U toj najcjelovitijoj, ali ipak problemskoj, sintezi N. Klaić, nakon pregleda stajališta da je kralj Petar iz obitelji Svačić, točnije Snačić, kao i njegove identifikacije s Rusinovim i Slavčevim nećakom Petrislavom, a koja stajališta odbacuje zbog nedostatka dokaza, vraća se najopširnijem Kézinom prikazu i ne upušta se u neutemeljena nagađanja.³⁸ Petrovu pogibiju povezuje s velikom pratnjom od 5000 ljudi koja dolazi u Biograd po normansku princezu Buzilu. To shvaćanje zadržava i 1990. u posmrtno objelodanjenoj knjizi koju su za tisak priredili Ivan Kampuš i Tomislav Raukar.³⁹

Trpimir Macan u poznatoj kratkoj sintezi hrvatske povijesti⁴⁰ vrlo oprezno prikazuje doba posljednjega hrvatskoga kralja Petra: "Da bi očuvali svoju nezavisnost, Hrvati su se okupili oko izabranog kralja Petra koji je poznat kao *Petar Svačić* (1093-1097). Petar je stolovao u Kninu i uspio je ujediniti Hrvatsku do Drave protjeravši Almoša. Međutim, obnovljena jedinstvena Hrvatska bila je vrlo kratka vijeka. God. 1097. u Hrvatsku je provalio Ladislavov nasljednik *Koloman* (1095-1116). On je pobijedio hrvatsku vojsku na planini Gvozdu. U bitki je pao i kralj Petar, pa se planina u njegov spomen i danas zove Petrova gora."⁴¹

U *Kninskom zborniku*, Zagreb, 1993., S. Antoljak⁴² ostaje dosljedan svojim ranije objelodanim stajalištima, označujući Petrovo rodovsko podrijetlo nepoznatim.

Prigodom objavljivanja knjige naslovljene *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb, 1994., Neven Budak imao je priliku izložiti svoje stajalište o kralju Petru. Slaže se s dotadašnjim povjesničarima da je kralj Petar nepoznatog podrijetla, ali, nastavljajući, piše: "[...] ali ne bismo trebali dakako odbacivati podatak iz *Supetarskog kartulara* po kojemu je u vrijeme kralja Zvonimira banom bio neki Petar iz roda Snačića. Moguće je da se on, po uzoru na samog Zvonimira, pokušao s banske uzdići na kraljevsku čast, ali nije raspolagao s dovoljno snage da okupi veći broj pristaša."⁴³ Kraj Petrove vladavine datira u 1097. godinu.

³⁶ *Pregled izvora i historiografije za hrvatsku povijest do XII stoljeća*, Zagreb, 1967.

³⁷ N. Klaić, *Pregled*, 1967., 47.

³⁸ N. Klaić, *Povijest Hrvata*, 1971., 42, 47-48, 394, 481, 507, 510-512, 515. Držim neutemeljenim pokušaj Stjepana Gunjače, *Ipravci i dopune*, 4. gdje potonji na gotovo stotinjak stranica kvarta u poglavlju Hrvatska u sudbonosnom previranju potkraj XI stoljeća, 1-98, dokazivanja pomalo zbrkanog, prednosti veće *Salonitanske povijesti* kako bi spasio dodatak o navodnoj nasilnoj smrti kralja Zvonimira u odnosu na Tominu *Salonitansku povijest* kao njezin koncept. Suglasan s takvim obilježjem Gunjačina rada je i Lujo Margetić, *Regnum Croatiae et Dalmatiae u doba Stjepana II.*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 29, 1996., gdje u bilj. 6, str. 12, izriječkom kaže: "Zbog toga smo isпустиili faktografske prikaze od V. Klaića do danas i nedovoljno uvjerljive analize Gunjače." Knjiga Gyla Kristó, *A feudális széttagolódás Magyarországon*, Budapest, 1979., nije mi bila pristupačna.

³⁹ *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb 1990, 147, 153-154. Istovjetno stajalište nalazi se pod godinom 1097. i u sva tri izdanja *Ilustrirane povijesti Hrvata*, Zagreb 1971, 56; Zagreb 1973, 56; Zagreb 1990, 56.

⁴⁰ *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb, 1971.

⁴¹ Macan, *Povijest*, 1971, 40. Istovjetna formulacija nalazi se i u dopunjenom izdanju, Zagreb, 1992., 45.

⁴² *Knin u vrijeme narodnih vladara*, 65 i 66.

⁴³ Budak, *Prva*, 1994., 48.

U popularnom pregledu hrvatske povijesti Dragutina Pavličevića⁶⁴ Petar se prikazuje kao vjerojatni pripadnik plemena Kačića te kao rođak neretljanskog kneza Slavca.⁶⁵

Pišući gotovo istovremeno svoju sintezu *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb, 1995., Ivo Goldstein drži da je kralj Petar iz roda Snačića, ali znatno više privukla ga je problematika određenja mjesta Petrove pogibije. Odbacuje dotadašnje prijedloge, a zalaže za Zrinjsku goru ili područje oko Une.⁶⁶

U djelu Anđelka Mijatovića *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1996., kralj Petar navodi se kao pripadnik Svačića (Snačića), a njegovo vladanje datira se uobičajeno 1093.-1097.⁶⁷

Prošle godine Tomislav Raukar objelodanio je knjigu *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997.

Iako je to u biti sinteza, težište koje je na razdoblju od XII. do XVI. st., ipak je Raukar spomenuo više usput i problem kralja Petra. Vrlo oprezno prilazi problematici, relativizirajući vijesti Simona de Kéze, iako su one jedini pouzdani izvor o kralju Petru. Ne poistovjećuje kralja Petra i bana Petra Snačića iz Pripisa. Drži da je kralj Petar imao vlast samo u području Knina i u brdskim predjelima u unutrašnjosti Hrvatske podalje od obale te da je poginuo 1097.

Summary

Critical Review of Historiography About King Peter at the End of 11th Century

King Peter, with the seat in Knin, who ruled from 1093 to 1097, is not the ban from the Snačić (Svačić) family mentioned in the not sufficiently reliable *Annotation to the Cartulary of St. Peter*. This thesis was represented by Franjo Rački in the last century, but later it was abandoned.

The main representative of the Croatian historians who did not agree with Rački's assumption was Ferdo Šišić, who presented the opposite view in his works from *Enchiridion fontium historiae croaticae*, from 1914, to *The History of the Croats Under the National Rulers*, from 1925. Ivo Goldstein is the only historian today who returned to the Rački's thesis. The main reason of all the dilemmas about king Peter – from his origin to the period of his rule and, finally, the place of his death – has arisen from the source material. Only Simon de Kéza in *Gesta Hungarorum* mentioned him in the period between 1282 and 1285, as did the later narrative sources that drew all their information about Peter from Kéza's work. In 1997 Tomislav Raukar repeated his viewpoint from 1971,⁶⁸ that king Peter, whom he did not identify with the ban Peter Sn.(aci)g, was killed in 1097 in the battle "in the mountains called Gvozd". The opinion of Lujo Margetić⁶⁹ that the battle between Peter and Koloman took place in 1099-1100 stands isolated in the recent historiography.

⁶⁴ *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 1994.

⁶⁵ Pavličević, *Povijest*, 73.

⁶⁶ Detaljnije Ivo Goldstein, *Povezanost hrvatskih zemalja u ranom srednjem vijeku i lokacija bitke na Gvozdu 1097. godine*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 27, 1994., 25-28.

⁶⁷ Mijatović, *Iz riznice*, 58-61.

⁶⁸ Svačići, *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb, 1971., 222. S takvim stajalištem u skladu je i članak Ivana Kampuša, Petar hrvatski kralj 1093-97, *Enciklopedija Jugoslavije*, 5, Zagreb, 1965., 475. Zanimljivo je napomenuti da se u *Hrvatskom leksikonu*, 2, Zagreb 1997., pod nepotpisanim natuknicama *Petar*, 251, i *Snačić* (Svačić, Snačić), 501, daju ipak različita rješenja.

⁶⁹ *Vijesti u XII st.*, 216.